Sedmero gnostičnih esejev

Postmoderno razmišljanje o vzponu duha

Franc Šrimpf

***Marko Uršič** je avtor, ki je slovenskemu bralstvu znan, morda res le ožjemu krogu, toda zahtevnejšemu, kajti vedno znova se loteva snovi, ki se navidezno umika vsakdanjosti, a je na ozadju vedno močno navzoča.*

Filozofski esej je Uršičeva domena (Enivetok, Matrice logosa), toda tudi v filozofskem romanu se je uspešno predstavil (Romanje za Animo). Filozofski esej je tudi oblika, ki si jo je izbral za svojo najnovejšo knjigo »Gnostični eseji«. Delo je izšlo kot peti zvezek renomirane zbirke Hieron založbe Nova revija v Ljubljani.

O gnosticizmu kot religioznem gibanju, ki je nastajalo v prvih stoletjih po Kristusu, smo pri nas vedeli razmeroma malo, in še to največ posredno prek cerkvenih očetov Ireneja, Hipolita in še nekaterih. Ta informacija pa ni bila celovita, še zlasti ni bila dovolj objektivna, kajti v njihovih spisih je bil gnosticizem razviden kot nekaj povsem negativnega, škodljivega in nevarnega za obstoj prvotnega – in v nekem smislu tudi poznejšega – krščanstva. Bil je skratka razglašen za herezijo, za krivoverstvo, kar je bila zelo huda označba. V skladu z njo je tedanja cerkev tudi ukrepala. Uničena je bila velika večina gnostičnih knjig in spisov in radikalno so ravnali tudi z njihovimi nosilci, nekatere so odstranili tudi fizično.

Da bi se zato mogli seznaniti s tem gibanjem iz avtentičnih virov, je bilo treba počakati skoraj do polovice tega stoletja, ko so po naključju našli v Nag Hammadiju, v Zgornjem Egiptu, vrče z rokopisi. Iz tam najdenih kodeksov - napisani so večinoma v koptskem jeziku - je bilo mogoče obnoviti strukturo tega gibanja v njegovih miselnih sferah. Gnosticizem je imel velik vpliv na prvotno krščanstvo, najbrž bolj, kot ga je imelo krščanstvo nanj, saj so npr. Jezusa vključili v svoje spise šele pozneje.

Kodeksi iz Nag Hammadija, še zlasti Janezov apokrifni evangelij pa Spis brez naslova in drugi so tudi predmet Uršičeve razlage v njegovem prvem eseju. Ko interpretira in navaja prevedene odlomke, avtor ugotavlja, da gnostični nauk sploh ni bil tako v nasprotju s krščanskim, temveč ga prej dopolnjuje kot pa zanikuje. Bili so res *različni* od ortodoksnega, kamonskega. Toda že ta različnost je bila dovolj, da je cerkev obsodila gnosticizem kot celoto. Različnost je bila v ritualu, bila je v (zunanjem) čaščenju Boga. Zakaj je bilo potem treba tako surovo obračunati z nosticizmom? Tega vprašanja avtor sicer ne zastavlja neposredno, zato pa izhaja iz njegove razlage besedil.

Razlagalcev in prevajalcev tekstov iz Nag Hammadija je bilo kar lepo število in jih avtor tudi navaja. V slovenščini so za sedaj samo ti sedanji, Uršičevi. (Pač pa se je vpisal mednje hrvaški avtor Miroslav Brandt, ki je v svoji knjigi »Izvori zla« v posebnem poglavju razložil zelo podrobno in znanstveno natančno tudi te spise iz Nag Hammadija, kakor gnosticizem na sploh. Založba A. Cesarec, Zagreb 1989.)

V drugem eseju »Sveto in čas«, primerja M. Uršič oba pojma v vzhodni in zahodni filozofsko-gnostični tradiciji. Oboje je povezano s transcendenco, s tem pa avtorjeva priložnost, da razvije polemiko s T. Hribarjem v zvezi s Pirjevčevo tezo o razumevanju transcendece F. Vebra. Ob tem napove svojo misel tudi avtor eseja in jo izrazi takole: »... če v filozofsko-racionalnem diskurzu transcendence ni mogoče dokazati, potem je v okviru in s sredstvi tega istega diskurza tudi ni mogoče zanikati..« (str. 142) V istem eseju M. Uršič nakazuje misel o povezavi gnosticizma z Vzhodom v prikazovanju Kristusa in Bude. Gnostiki imenujejo Kristusa Prebujeni, prebujeni pa pomeni tudi budhi oz. Budha. Tako je mogoče razumeti tudi citirano razlago francoskega raziskovalca gnosticizma Puecha.

Vsebina naslednjega eseja z naslovom »Možnost Jakobove lestvice« govori o razlagi biblične zgodbe o Jakobovih sanjah. V lestvi, ki jo vidi Jakob v sanjah, kako vodi z zemlje v nebo, opazi avtor možnost povezave tostranstva in onostranstva. Prav dokaz o tej povezavi je najbolj težaven. Je uganka, ki zaposluje človeškega duha že od nekdaj. Esej je v filozofskem pogledu izredno zahteven, tudi zaradi razlage Wittgensteinove filozofije, še posebej njegovega dela »Tractatus logico- philosophicus« oz. teze 7 v tej knjigi, ko avstrijski filozof trdi, da je treba o stvareh, ki jih ne poznamo, molčati; zatem o smislu sveta, ki je zunaj njega, kar bi mogel biti Bog, toda Wittgenstein o tem molči, za Uršiča pa je filozofovo stališče paradoksno. Znova pa se slovenski filozof povrne k Vebru in k njegovemu zgodnjemu delu »Znanost in vera«. V *resnici* se pri Vebru srečata znanost in vera. Še naprej pa polemizira s T. Hribarjem, dokler ne konča diskurza o transcendenci, kakor so jo razlagali Wittgenstein, Veber in Hribar. (Po)išče in najde odgovor o svetem/božjem v Svetem pismu, vendar ne samo v njem, temveč ga je mogoče najti tudi v drugih svetih knjigah, kot so »budistične sutre, vedske upanišade, kuranske sure, delfski oraklji, apokrifni evangeliji itd.«.

Kaj je Bibliji in platonizmu skupnega, razmišlja tudi M. Uršič, kakor je to doslej storilo že veliko drugih. Vendar je njegov način razmišljanja drugačen; tako ugotovi, da je prav spoznanje (gnosis) tisto, ki ju združuje. V tem eseju je posebnega pomena poglavje o Sokratu in Jezusu. Te primerjave med velikima duhovoma in človekoma se je lotil že Karl Jaspers, tudi S. Kirkegaard. Dejansko imata mnogo skupnega, razlaga naš filozof: oba sta bila učitelja, oba sta bila od države (Aten) oz. judovskih velikih duhovnov in rimske oblasti obsojena kot heretika in oba tudi obsojena na smrt. Oba pa sta bila na svoji življenjski poti usmerjena k smrti. O smrti je npr. Sokrat (baje) rekel: »Glede smrti živa duša ne ve, ali ni nemara največja sreča, ki more doleteti človeka...« (Zanimiv je o tem tudi Evripidov izrek: »Kdo ve, morda pa živeti pomeni umreti in umreti – živeti?«) Ob koncu svoje primerjave pravi avtor eseja med drugim: Sokrat ostaja vpet v krožno večnost, z Jezusom pa smo dobili novo zavest in Boga v času.

V petem eseju razlaga M. Uršič znano Platonovo prispodobo o votlini, objavljeni v njegovih »Državi« (slovenski prevod Jožeta Košarja, DZS, 1979). V tem eseju interpretira pisec Platonov svet idej, še posebej njegovo idejo dobrega, ki jo je mogoče odkriti le onstran tega sveta, kajti tukajšnji svet in življenje v njem je ječa, votlina. Tu se Platon še najbolj približa krščanstvu oz. krščanstvo njemu. Čeprav je Platonovo razmišljanje na tem mestu pesimistično in podobno budističnemu pa – kakor ugotavlja avtor eseja - je Platon spet v istem besedilu in na drugem mestu paradoksen in dihotomičen, saj se ujetnik v ječi (votlini) spet dvigne in se njegov padec zopet spremeni v vzpon.

Oba zadnja eseja, »Skušnjave sv. Antona Puščavnika« – avtor uporablja tudi besedilo G. Flauberta, prevedeno tudi v slovenščino, – ter »Gral, skrivni predmet želja«, obravnata ljudi in mite iz časa prvotnega gnosticizma, vendar ta obravnava ni neposredno vezana na sam gnosticizem, četudi mnogi elementi v tej razlagi govorijo v prid gnozi. Tako je Antonova želja po dosegu »vesolja Enosti«, po Svetlobi onstran kozmosa, o čemer pišejo gnostični spisi, v svojem bistvu tudi gnostična.

Celoten tekst Uršičevih esejev beremo kot postmodernistično refleksijo, je nov razmislek o vrsti »resnic« in pojmov, o katerih je bilo potrebno razmisliti ponovno, posebno o tistih, ki so bili do sedaj še relevantni oz. so se taki zdeli. Podobno je prisiljena tudi postmodernistična teologija na novo razmisliti *theos* in ga drugače predpostaviti *logosu*, če bodo npr. kristjani spet hoteli imeti »Boga v času«. Zdaj se namreč zdi, da je odsoten.

Za gnostične eseje dr. Marka Uršiča je mogoče reči, da so nov razmislek sicer »starih« vprašanj, ki so vznemirjala rodove pred nami, in začenjajo po njih vpraševati tudi sedanji rodovi. Prezentacija Uršičevega besedila je hkrati zahtevna v svojem filozofskem izrazoslovju in terja za to branje določeno (pred)znanje – tudi pregled imen in stvarnega kazala zgovorno pove, za kakšno delo gre – a je še vedno dovolj razumljivo za tistega, ki se bo želel spopasti z vprašanji nekega starega in obenem tudi našega časa.